Universitat: fer de la crisi una oportunitat

Anna Maria Piussi

L'estret vincle entre la destrucció de la universitat que hem conegut, l'atac a l'escola pública i l'abandonament del sector públic per part dels governs, ha eixit a la llum amb la crisi del sistema amb el qual el capitalisme neoliberalista inexorablement ha jugat amb els destins del món. Una crisi hui tan profunda que pareix una burla insuportable als que han defensat este sistema, i una gran oportunitat per a aquelles i aquells que no hi han cregut mai i ho han suportat malament. No obstant això, el que sabia del que es tractava fa com si no sabera res de les causes i dels efectes, fa gala d'un activisme tan cec com perillós per a refer-se amb el joc que se li ha escapat de les mans.

Potser ens toca a nosaltres, que volem una universitat i una escola per a les seues finalitats més pròpies, aprofitar l'oportunitat per a construir un altre joc, amb els ulls fixos en una visió.

Una visió, un somn creador, per dir-ho amb María Zambrano (1986), que ens crida a un despertar transformador en relació amb la realitat.

1. La universitat dels hòmens

Presos en un somni obsessiu, repetitiu i delirant; això semblen els artífexs i els sostenidors del nou model europeu (i occidental) de la instrucció superior i de la investigació en l'era de la Societat/Economia del coneixement, model que la universitat estatal està cridada a realitzar, juntament amb un número creixent d'ens d'investigació i ateneus privats o públics no estatals, presencials, mixtos, online. Alguns dels quals es presenten ja sense embuts com a competidors en el mercat global de la formació: com una coneguda universitat telemàtica pública, que a Itàlia promociona en grans periòdics les seues pròpies mercaderies amb ofertes tipus "omaggio di mentore light" (descompte per la compra del tutor individual) en el moment de la inscripció dins d'una data determinada. Podem sorprendre'ns i posar-nos moralistes, però més útil és reconéixer que la lògica del compre'n tres i pague'n dos ha pervertit tot el sistema universitari, transformat en empresa, que s'articula en diverses formes, a vegades difícilment desxifrables, però sempre en nom de la modernització i de l'ampliació democràtica de la instrucció superior i de la investigació.

Perquè d'açò es tracta: del procés reformador, conegut com a *Procés Bolonya,* iniciat en els anys huitanta però dirigit formalment en el 1999 pels ministres dels països europeus en el quadro de la globalització econòmica i la internacionalització de la instrucció superior; procés que ha produït una cascada, de dalt baix, un flux d'innovacions contínues amb què res pareix ja com abans, que es posa com a intèrpret d'una nova i moderna idea de ciutadania democràtica basada en l'adquisició de béns immaterials, coneixements i competències necessàries per a superar els desafiaments del nou mil·lenni i no quedar exclosos. Exclosos de què? No d'una convivència social més justa, més a mesura de tots i cada u, en què participar i contribuir amb les pròpies vocacions, possibilitats i desitjos juntament a les altres, als altres; no d'un món a la busca d'un nou centre de gravetat, necessari per a la supervivència mateix del planeta i garant d'una vida humanament més ricament i possiblement feliç en el present i en el futur. No. L'exclusió, temuda o real, es referix desgraciadament a la lluita econòmica i el desenvolupament tecnologicocientífic per ella exigit. Este és el paradigma de democràcia que occident pretén exportar a totes parts: un paradigma bèl·lic i, afig, en definitiva masculí.

La carrera per a no quedar els últims en la modernització de la universitat assumix una aparença tècnica: en cada país aspirant a la integració en el nou "Espai europeu de la instrucció superior i de la investigació" els canvis vénen sota la forma de mesures *tècniques* necessàries per a recuperar posicions, quan no per a véncer en la competició per l'excel·lència. I la modelització uniformadora, en sentit cada vegada més restrictiu, de cada aspecte de la vida universitària –de les finalitats/formes de la investigació en l'organització didàctica, en els itineraris d'aprenentatge, en l'organització del treball, en els procediments d'avaluació, etc. – no ha estat contestada sinó fins fa poc de temps, en la mesura en què no s'ha proposat com a ideologia, sinó com a model tècnic que respon a problemes tècnics. Han sigut suportades normes i mesures creixents, la capil·laritat de la qual, sinònim d'eficiència i garantia de transparència, arriba fins l'interior dels plecs de l'experiència subjectiva fins a transformar-la, penetra en els desitjos de què fan investigació, ensenyen i aprenen, i en les seues relacions, per a sol·licitar-les, dirigir-les, avaluar la conformitat als estàndards, i, en definitiva, per a fer que hòmens i dones, jóvens i adults –el *capital humà*– s'adeqüen al nou ideal, el mànager, convertint-se el més ràpidament possible també en mànager de si mateixos. Una sèrie de lliscaments de sentit ha acompanyat, de manera quasi imperceptible però aparentment imparable, les transformacions materials i immaterials de la vida universitària, com en general les formes de vida i els

subjectes que l'habiten. El paradigma mercantil productor/consumidor, proveïdor/client ha transformat les relacions socials i les relacions entre subjectes, sotmetent-les a la pressió meritocràtica i utilitarista i a paràmetres fortament empresarials. La formació, també la universitària, s'ha convertit en una mercaderia vendible (potser) per a l'empleabilitat en el mercat. I el subjecte en formació, transformat en consumidor d'esdeveniments-objectius formatius, està exempt de preguntar-se per les seues pròpies necessitats, objectius, desitjos, motius de desenvolupament personals. És suficient que es concentre en l'obligació d'acumular constantment puntuacions en l'òptica d'una contínua, abstracta, certificació de conformitat, i a saber gestionar el millor possible, individualment, la llibertat de triar entre diferents, múltiples, virtualment infinites, oportunitats. Però les eleccions no tenen res a veure amb una dimensió de sentit que implique espai de reflexió radical, dubte, recorregut viscut, fidelitat a si mateix, desig, vocació.

Les actuals catàstrofes financeres i econòmiques en l'àmbit global, amb els retalls relatius a la instrucció i la cultura, s'han encarregat de posar en descobert, com si encara fóra necessari, un paradigma de progrés que no fa progressar; han desvelat la falsificació de la política universitària com una mera administració tècnica (*governance*), i, encara més, la ficció d'una idea de societat finalment centrada en la valoració del saber i en la seua participació democràtica. Contes, apunte. En realitat els estats-nació i els seus governs –de dreta i d'esquerra– s'han fet intèrprets polítics de les instàncies del mercat desregulat, i amb la crisi estan preparats per a abandonar el fardell de la formació, de la investigació, de la cultura difosa i participada, salvant només els punts d'"excel·lència", que són funcionals a interessos restringits. I mentres el món s'aguaita a un futur incert, Europa s'aferra, repetitiva i ruïnosament, als objectius de la Carta de Lisboa, o siga, fer d'Europa, en el 2010(), "l'economia basada en el coneixement més competitiva i dinàmica del món, per a aconseguir un creixement econòmic sostenible amb nous i millors llocs de treball i una major cohesió social": una visió de tecnòcrates que mal suporta tot el que se n'ix de l'horitzó de la comptabilitat, financera i política, sense importància i efímera, i del tot privada de la capacitat de mirar un poc més lluny, el que està ocorrent per exemple als EUA i Brasil, dos grans països molt diferents entre si, que han decidit canviar de ruta invertint en instrucció, investigació i salut per a tots, apostant (potser) per una nova civilització.

En les recents mobilitzacions italianes i internacionals [1] les nostres/nostres estudiants i jóvens investigadors precaris, tota una generació en risc present i futur, han assumit amb raó com paradigmàtica la frase "No pagarem nosaltres la vostra

crisi". I amb intel·ligència política han triat la paraula crisi per a referir-se no sols a la catàstrofe econòmica, sinó, també, a la caiguda de tot un model de societat i civilització. Han registrat a partir de si els danys de la modernització neoliberalista: precarització i explotació intensiva del treball, minva de la qualitat de la formació, jerarquització de la qualificació intel·lectual i dels sabers segons els paràmetres de la utilitat econòmica, però també desaparició de tradicions culturals completes, homologació de les diferències i de les narratives locals, impressionant augment de les desigualtats socioeconòmiques i de la injustícia, submissió de la política a les raons del mercat. També a Espanya, com en altres països europeus i extraeuropeus, s'ha fet sentir la veu de les/els estudiants juntament amb les de les/els docents més atents i sensibles: junts han donat vida a pràctiques a partir de si mateixos i dels seus propis desitjos i a formes creatives d'habitar la universitat com a laboratori de nous estils de vida i de pensament (Miralles Lucena, 2009).

2. La universitat de les dones (i dels hòmens que no amen el poder)

La universitat en risc de destrucció és la masculina: no ja patriarcal, sinó dels *germans*, parricides de les pròpies genealogies simbòliques i de qualsevol principi d'autoritat, que en la lluita pel poder i pels seus privilegis s'alineen i/o competixen entre ells (i amb les *germanes*). Que la universitat i la ciència occidentals com a institucions són històricament criatures masculines, és ja conegut. Menys conegut, potser, és la gran tradició que ha construït estes institucions com a mons sense dones [2], habitats i parlats per hòmens cèlibes, incapaços de relacions amb l'altre sexe. Màquines cèlibes i misògines, encara que amb la secularització hagen obert les portes a les dones incloent-les-hi i assimilant-les-hi. Ciència moderna i universitat, la seua institució principal en tant que legitimada a llançar títols reconeguts, s'han construït sota el control i l'ègida de l'Església llatina i de l'ideal asceticoclerical del docte i del científic, esborrant tot un món precedent (entorn del 1r mil·lenni de l'era cristiana) fet d'intercanvis amb dones cultes i sapients, amb cultures i pobles aliens ("bàrbars", àrabs), de mestissatges lingüístics no suplantats encara per la llengua dels doctes, de monestirs en què vivien, ensenyaven i aprenien junts hòmens i dones d'autoritat reconeguda, d'escoles i acadèmies sorgides de manera espontània en què transitaven lliurement jóvens de tot Europa perseguint la fama segons les pròpies passions. L'ideal del celibat, de descendència clerical, excloent a les dones i a la seua civilització, ha modelat la universitat com a llocs de l'U, homosocials i misògins, i ha dividit igualment la ciència occidental, deformant-la en produccions abstractes, artificials i allunyades de la vida, en

discursos despersonalitzats i aparentment desencarnats.

En el segle passat les dones han entrat en número creixent en la universitat, contribuint a transformar-la en universitat de tots (ho preferisc a “de masses”), i els han portat el seu amor per l’estudi i per la investigació fins a sobrepassar quantitativament i qualitativament als seus col·legues en molts sectors. L’exclusió femenina ha sigut substituïda per l’elevada pretensió de les dones –almenys d’aquelles que no s’acontenten d’incloure’s esborrant la seua pròpia diferència– de fer-ho un lloc de nutrició cultural i espiritual, de construcció de relacions no instrumentals, de lliure investigació i intercanvi de sabers útils per a la qualitat de la convivència humana i per a una civilització de relacions. Just en el moment en què la universitat pública s’abandona a favor d’altres institucions més remuneratives quant a prestigi, poder i diners, desitgem nodrir-la de coses bones restituint-hi el seu rostre femení, que no exclou als hòmens sinó al seu aferrament al poder, sabent que el desig de felicitat, de sentit, de qualitat de les relacions, de bellesa, no es pot eludir; d’una altra forma el patiment i la guerra quotidiana es fan infinits. I per a açò fa falta la capacitat de fer palanca sobre el bo que ja existix, sobre els desitjos no emmudits per l’excés d’ofertes o de vacus encàrrecs, sobre la confiança de poder fer amb altres, per a si i per als altres, allò que no es pot fer només quan s’està mogut per un gran desig, no per interessos propietaris. I fan falta lliures invencions, inclús més lliures d’escrúpols que el propi capital; i mediacions capaces de fer-nos eixir de l’embut cada vegada més estret que constreny aquell flux de cossos, ments, llenguatges, relacions, trobades, desencontres, aparentment desordenat però vital, necessari en la universitat per a fer-la ser segons ella mateixa. I reactivar el cercle en què les coses i el sentit de les coses s’hi combinen de manera nova obrint possibilitats imprevistes, juntament amb eixa competència d’estar que (ens) restituïx món i veritat encara que no isquen els comptes. Fa falta política. Eixa política en primera persona i en relació amb d’altres, d’altres, que transforma llengua i món, i fa de la universitat un lloc de vida associada favorable a la llibertat i a la intel·ligència personal i col·lectiva, productora de cultura com a bé en si mateix, un bé comú necessari per a conjugar llibertat i convivència i portar-la a nivells alts de civilització.

Podem per tant d’imaginar que l’actual crisi assenyala el final de la universitat com a *institució* de l’U, que ha durat un mil·lenni al servici dels diversos poders de torn però sempre masculins, i l’inici d’una nova *universitas*, entesa com a *vida universitària* que es funda sobre el “poder d’unir” (Pulcini, 2003), recuperant l’antic sentit de “conjunt de les coses creades” i abandonant aquell medieval de

“corporació” (hui casta universitària, hiperespecialització, etc.).

Podem atribuir a la nova *universitas* la tasca de bolcar-se en l’arrel, no sola sinó en l’intercanvi amb les energies pensants del cos social més viu i lliure, pròximes i llunyanes, lluny del paradigma antropocèntric i etnocèntric masculí, de repensar en l’arrel les formes de la convivència i els estils de vida, tornant-les a l’essencial, a les necessitats i desitjos irrenunciables dels sers humans, sostraient-los de la força del mercat i de la indústria del consens, que els reduïxen a necessitats induïdes, també en l’estudi i la investigació. Es tracta d’una tasca intel·lectual i política que demana a la pròpia universitat que es transforme radicalment, eixint del mite de la modernització al servici de la innovació competitiva, els únics referents de la qual pareixen ser els progressos de la tecnociencia i els interessos d’empreses i ens privats; però també eixint de si en tant que *institució* autoreferencial, per a fer-se procés *instituent* obert, en un teixit continu entre dins i fora (i per a totes/os també entre la pròpia interioritat i el món) per a un comerç social i simbòlic (de paraules, de sentit) que no exclou a res ni a ningú.

Provar per tant a apuntar a la “vida universitària” i no a la universitat entesa com a institució: invertir en els itineraris d’autoformació de persones més o menys jóvens i més o menys intermitents treballadors/es del coneixement i estudiants. Es crearia d’esta manera una nova relació formativa que té en compte la “qualitat social” dels sabers com a ocasió de posada en comú del treball, de participació d’*altres* subjectes diferents d’aquells tradicionalment interns en l’Acadèmia, d’obertura i de presa de paraula pública, crítica i col·lectiva, parlant el llenguatge del compartir més que el de la separació i els tecnicismes: una nova relació formativa sempre més àmplia que *l’statu quo* cultural, polític, social.

Experimentar l’espai universitari, no ja com a ciutadella enrocada, sinó com a espai real obert a les innovacions socials, i no, com el discurs públic invita a fer, dedicat completament a les innovacions cientificotecnològiques dirigides a la competència econòmica. En suma, provar a inserir la transformació radical de la universitat en el context d’un replantejament de tot el sistema de relacions, auspiciant que la universitat en mutació i hui en crisi siga una de les ocasions de què partir per a fer possible este canvi.

Per tant, fer universitat per a obrir un altre horitzó diferent de l’econòmic i el de cohesió social.

És el que ens demanen, ja explícitament, aquells que haurien de ser, juntament

amb els docents-investigadors, els protagonistes de la universitat, les/els estudiants, quan reclamen un temps més lent per a estudiar, havent succeït que estudi i vida, experiència subjectiva i ciència es nodreixen recíprocament i separats desapareixen. El seu desig, a què han donat veu d'una part a una altra del món, d'una formació per a si i no per al profit, per a aprendre a conviure pacíficament i no per a ensinistrar-se en la lluita econòmica, per a comprendre la pròpia vida i el món i no per a fer-se recursos humans del capital, és ja una orientació per a la nova *universitas*. Ens mostren una altra economia. Més lúcids que nosaltres, com sovint ocorre amb qui no té poder, estan ja més enllà de la lògica de les necessitats (formar-se per a un títol d'estudi i per a l'empleabilitat) i els drets (formar-se com a dret de ciutadania), però no negant-la. Han comprés que el desig és el motor de l'aprenentatge i la investigació, element de transcendència de l'actuar humà que no pot ser satisfet pel mercat capitalista; que la necessitat d'estar en primera persona, sostingut per relacions lliures i de qualitat, esdevé energia multiplicadora, obri un intercanvi en què se sap i es porta la força de commoure la geografia d'allò que és just fer i dir, en què s'empren les millors energies. Per això són cada vegada més nombrosos els qui demanen i practiquen l'autoformació i l'autoreforma (Muraro, Rovatti: 1996), figures de l'autoorganització compartida de vida i saber que responen a una necessitat de nostre temps.

Hui més que mai som conscients que l'abundància dels coneixements i de les competències especialitzades no és garantia de major llibertat, de vida millor, i que consciència i acció no van automàticament junts. Enfront de l'actual paradoxa d'un excés de con/ciència que s'acompanya d'un difús sentit d'impotència, ens socorre la gran força imaginativa de Virginia Woolf (1975) quan, en els anys crítics entre 1936 i 1938, combatent la vàcua vanitat de les universitats que excloïen les "filles dels hòmens cultes" i juntament amb elles la cultura de la convivència pacífica, proposava una instrucció sobre bases distintes: un *college* jove i pobre, experimental i aventurer, capaç d'integrar, en compte de segregar i d'especialitzar, fet de materials no costosos i renovat cada any per les noves generacions, amb llibres accessibles i nous, i en què s'ensenyen les arts que requerixen poc gasto i poden ser exercitades per gent pobra, l'art de les relacions humanes, l'art de comprendre la vida i la ment dels altres, fent treballar junts ment i cos en noves combinacions que fan bona la vida humana, amb educadors triats entre aquells que són bons en el viure abans que en el pensar. En un *college* pobre caurien les barreres de riquesa i d'etiqueta, exhibicionisme, competitivitat i enveja que fan invivibles la universitat; allí es podria moure i parlar lliurement, i escriptors, músics i d'altres vindrien a ensenyar sabent al seu torn que podrien aprendre, i aprendre a

crear cultura no hauria de sotmetre's a exàmens, diplomes, fama, profit sinó correspondre a la bellesa de l'aprendre, descobrir i pensar en primera persona juntament amb altres. Lloc vital, espai públic i polític on la tristesa s'evapora amb el creixement de les experiències compartides que tenen sentit, amb el multiplicar-se contagiós de les relacions desinteressades que fan estar bé i donen mesura, amb la recuperació de la qualitat sobre la quantitat, de competències humanes que, mentres activen un nou llaç social salvant l'element de la confiança i la disponibilitat a deixar-se transformar en la trobada també imprevisible amb l'altre, amb un altre, s'oferixen a l'anàlisi contínua de la societat per a fer-la més lliure. Un fer molt amb poc.

Quelcom tan desitjable (i a l'abast de la mà) com suplantar les actuals institucions universitàries que sovint es nodreixen de recursos i desitjos fútils, reforçant-se més quan es descobreixen "pobres".

Referències bibliogràfiques:

Aa.Vv. (2006) *Studiare con lentezza. L'università, la precarietà e il ritorno delle rivolte studentesche*. Roma: Ed. Alegre.

Aa.Vv. (2008) *Università globale. Il nuovo mercato del sapere*. Roma: Manifestolibri.

Barnett Ronald (ed) (2008) *Para una transformación de la universidad*. Barcelona: Octaedro..

Miralles Lucena Rafael (2009) Estudiantes que despiertan a la universidad. La pedagogía oculta del movimiento anti-Bolonia. *Cuadernos de Pedagogía*, 390, 21-26.

Muraro Luisa, Rovatti Pier Aldo (1996) *Lettere dall'università*. Napoli: Filema.

Noble David (1992) *A World Without Women*. New York: Knopf.

Pulcini Elena (2003) *Il potere di unire. Femminile, desiderio, cura.* Torino: Bollati Boringhieri.

Roggero Gigi (2009) *La produzione del sapere vivo. Crisi dell'università e*

trasformazione del lavoro tra le due sponde dell'Atlantico. Verona: Ombre corte.

Woolf Virginia (1975) *Le tre ghinee*. tr. it. Milano: Feltrinelli.

Zambrano María (1986) *El sueño creador*. Madrid: Turner.

Sitografia

Edu-factory (www.edu-factory.org)

Notes

[1] En realitat les mobilitzacions espontànies d'estudiants, investigadors, precaris, docents en uns quants països europeus, asiàtics, i nord-americans, s'han iniciat fa ja alguns anys, creant xarxes i trobades internacionals per a repensar radicalment amb noves visions la universitat i el treball intel·lectual posfordista (v. *ad* es. El conveni "Rethinking the University:Labor, Knowledge, Value", Universitat de Minnesota, 11-13 d'abril del 2008). Una coneguda xarxa cooperativa és Edu-factory (www.edu-factory.org) ocupada a projectar, fora i contra el mercat de la formació, una *global autonomous university*, la construcció d'una xarxa transnacional d'investigació, educació, producció de coneixement a partir de les experiències de lluita i de lliure creació de sabers (v. AA.VV., 2008). Si penses també en el naixement d'iniciatives lliures, *no contra sinó més enllà* de les institucions universitàries: a Itàlia, per exemple, han nascut en els últims anys: la universitat Lliure de l'Autobiografia, la Universitat del Bé Comú, la Universitat Lliure de la Trobada, la Universitat Lliure de l'Economia Social, etc

[2] És la tesi original d'un historiador, David Noble (1992).

Traducció: Joaquin Martínez Ortiz

 Licencia Creative Commons Reconocimiento-No comercial-Compartir igual